

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з

«Економічної теорії»

на тему:

«Сучасні моделі соціальної політики»

Студентки 2 курсу групи ОПД-21

Напряму підготовки 6.030509

спеціальності облік і аудит

Лосик Іванни Мирославівни

Керівник:

Вірковська Анастасія Андріївна

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль 2016

Зміст

Вступ.....	3
1. Теоретичні засади соціальної політики.....	6
2. Аналіз сучасних моделей соціальної політики в різних економічних системах.....	12
3. Особливості реалізації соціальної політики в Україні.....	19
Висновки.....	26
Список використаної літератури.....	28
Додатки.....	30

Вступ

Історичний аналіз розвитку людської цивілізації показує, що індивідуальні потреби, добробут, економічна та соціальна безпека як окремої людини, особистості, так і цілих спільнот, формуються в певній системі поглядів, почуттів, цінностей та уявлень, які впроваджуються за допомогою реальних суспільних відносин та діяльності відповідних політичних інститутів. Одним із головних предметів вивчення та засобом реалізації процесів соціального буття є соціальна політика — як суспільний феномен, так і вид практичної діяльності людства. Хоча розробка і впровадження основних принципів соціальної політики в життя мають давню історію, утверджуватись як академічна дисципліна вона почала лише наприкінці ХІХ сторіччя [6, с.145].

Соціальна політика - невід'ємна складова діяльності держави, відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Зважена соціальна політика забезпечує стабільність у суспільстві, що дозволяє йому розвиватися без значних потрясінь, заколотів та революцій. Соціальна політика є своєрідним «амортизатором» ринкових ризиків, тому її основним критерієм є рівень суспільної злагоди та солідарності [5, с.39-40].

У перехідному до ринкових відносин періоді соціальна політика є визначальним напрямом внутрішньої політики держави [19, с.120]. Вона сприяє захисту прав людини, створює передумови для розширеного відтворення людиною своєї діяльності та для стабільності суспільної системи.

Соціальна політика будь-якої держави передбачає визначення глобальних тенденцій розвитку в усіх сферах соціально-політичного життя, що обумовлюють процес розвитку соціального буття й соціальної безпеки людини та цілеспрямований вплив на них суб'єктів регулятивної діяльності. Політика такого типу має створити необхідний економічний механізм для розв'язання суперечностей як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру в економіці, політиці, соціальних, духовних відносинах суспільства, міжособистісних

соціальних зв'язках людей, тих чи інших аспектах і тенденціях розвитку та функціонування, що впливають на соціальне буття, соціальне самопочуття та безпеку людини [5, с.55].

Забезпечення стабільного економічного розвитку неможливо без створення соціально благополучного суспільства. Поєднання проблем розвитку ринкових відносин з посиленням уваги до соціальних питань створює необхідні передумови для економічного розвитку, стабільного становища людини впродовж усієї трудової діяльності й після її завершення. Зрештою економічне зростання і підвищення народного добробуту — взаємопов'язані процеси.

Актуальність теми курсової роботи. Соціальна політика є однією з найважливіших функцій будь-якої держави. Незаперечним є той факт, що соціальну політику здійснюють як найрозвиненіші країни Заходу, які ще називають державами загального добробуту або соціальними державами, так і країни третього світу. Однак рівень соціального забезпечення в цих країнах діаметрально протилежний, що засвідчує існування певної різниці в моделях соціальної політики. Крім того, не є ідентичними моделі соціальної політики навіть у державах загального добробуту. Тому, на мою думку, надзвичайно актуальним є з'ясування суті соціальної політики й дослідження її моделей, що згодом дасть змогу визначити умови їхнього використання в різних державах.

Мета курсової роботи – уточнити суть соціальної політики, проаналізувати моделі соціальної політики в різних економічних системах.

Відповідно до поставленої мети в даній роботі потрібно вирішити такі взаємопов'язані **завдання**:

- 1) Вивчити основні аспекти соціальної політики;
- 2) Проаналізувати напрямки та принципи соціальної політики;
- 3) Ознайомитись із сучасними моделями соціальної політики та розкрити їх особливості;

4) Дослідити процес реалізації соціальної політики в Україні.

Стан наукового опрацювання теми. На даний момент питання визначення суті соціальної політики в українській науковій літературі вивчено недостатньо. На мою думку, це пов'язано з тим, що комплекс заходів, який традиційно вважали соціальною політикою в Радянському Союзі, є набагато вужчим від того феномену, що існує сьогодні. Тому проблемі з'ясування суті соціальної політики присвячено праці багатьох сучасних науковців, які розпочали дослідження феномену соціальної політики. Це, зокрема, науковці Б. Ракитський, який визначає соціальну політику як відносини соціальних груп з приводу збереження і зміни соціального стану населення загалом і класів, що його становлять, прошарків, соціальних, соціально-демографічних, соціально-професійних груп, соціальних спільностей (сім'ї, народи, населення міста, регіону і т. п.), та А. Сіленко, яка вважає, що, з одного боку, соціальна політика – це мистецтво поєднання людських інтересів, інтересів індивідів і держави, різного рівня людських спільнот, груп у сфері соціальних відносин, а з іншого – це система взаємодії державної влади, що постійно оновлюється, недержавних структур, самої особистості щодо життєзабезпечення та розвитку людини. Досліджують цю проблему і такі вчені, як Л. Ф. Лебедева, Е. М. Лібанова, Н. В. Мельникова, О. М. Палій, В. А. Скуратівський.

Новизна даної теми полягає в наступному: обґрунтуванні того, що ефективність соціальної політики держави в суспільстві, яке трансформується, значною мірою залежить від світогляду (культури й цінностей) вищих посадових осіб держави, що відображає протиріччя економізму й соціальної справедливості, пошук форм вирішення якого визначає коридор можливостей соціальної політики; доведено, що одним з суттєвих факторів бідності як у світі, що глобалізується, так й у постсоціалістичних суспільствах, що трансформуються, є небажання космополітичних еліт, насамперед суб'єктів глобалізації, втілювати у господарську практику принципи соціально справедливого перерозподілу доходів.

1. Теоретичні засади соціальної політики

Соціальна політика – це система заходів інститутів суспільно-політичного життя, які спрямовані на забезпечення оптимального розвитку соціальної сфери, підвищення добробуту та задоволення потреб суспільства як загалом, так і окремого громадянина. Під суспільно-політичними інститутами мається на увазі сукупність суб'єктів, які беруть участь у здійсненні соціальної політики.

Є загальноприйнятим, що соціальна політика забезпечує реалізацію комплексу заходів, які є актуальними і довгостроковими. Вирішення соціальних завдань відбувається у відповідності зі стандартами міжнародного співтовариства, здатними забезпечити прогрес на міжнародному, національному і регіональному рівнях у різних сферах суспільного життя.

Державну соціальну політику можна розглядати як певну орієнтацію держави та систему заходів з покращення соціального розвитку суспільства, відносин між соціальними та іншими групами, створення умов для задоволення життєвих потреб їхніх представників. До того ж, соціальна політика є одним з найважливіших напрямів державного регулювання економіки і частиною внутрішньої політики держави, спрямованої на забезпечення добробуту і всебічного розвитку громадян і суспільства загалом [8, с.25]. У цьому аспекті значення соціальної політики визначається її впливом на процеси відтворення робочої сили, підвищення продуктивності праці, на рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил.

Метою соціальної політики в соціальній, демократичній державі є загальний добробут, у тому числі забезпечення мінімально необхідного рівня соціального захисту різних категорій населення.

До об'єктів соціальної політики відноситься, передусім все населення і зокрема його окремі категорії: громадяни похилого віку, безробітні, інваліди, ветерани війни, пенсіонери, багатодітні сім'ї, малозабезпечені сім'ї, самотні батьки, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, бездомні

громадяни та безпритульні діти тощо [2, с.32-33]. Цим вибіркоким групам відповідають окремі програми соціальної політики, спеціальні нормативно-правові акти. Отже, об'єктом соціальної політики виступає все населення країни з акцентом на найбільш уразливі та малозабезпечені верстви.

До суб'єктів соціальної політики в першу чергу належить держава, яка залишається основним і найважливішим джерелом її формування та розвитку (див. рис.1.1). Саме держава та її установи й відомства забезпечують можливість взаємодії соціальних груп та інших елементів соціальної структури як суспільно впорядкованого і суспільно захищеного процесу, тобто соціальної політики в масштабах країни. Отже, держава є як гарантом здійснення соціальної політики, так і її головним суб'єктом.

Рисунок 1.1 Суб'єкти соціальної політики

Також соціально-політичні заходи здійснюють громадські, благодійні, релігійні та інші недержавні організації й об'єднання, політичні партії, асоціації, колективи, фонди, профспілки, і окремі особистості – професійні соціальні працівники, волонтери, благодійники, правозахисники, а також громадяни шляхом участі у громадських ініціативах і об'єднаннях, групах самопомоги

тощо [4, с.25-27]. Розширення кількості суб'єктів соціальної політики є істотним чинником для підвищення її ефективності.

Основними напрямками соціальної політики є наступні [4, с.32-35]:

1) політика в сфері доходів населення, яка передбачає визначення соціальних стандартів життя, параметрів життєвого рівня, забезпечення зростання заробітної плати;

2) політика зайнятості та охорони праці, яка передбачає законодавче встановлення засобів охорони праці, видів і форм соціального страхування, забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю;

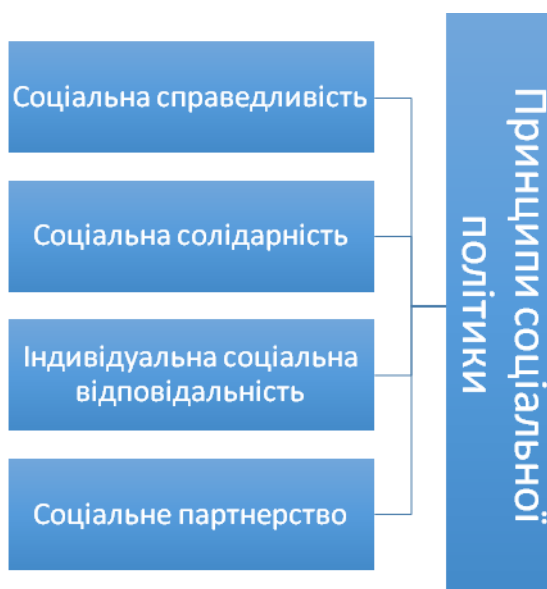
3) соціальний захист, який передбачає визначення та впровадження параметрів пенсійного забезпечення та інших видів соціального страхування, соціальної допомоги, соціального обслуговування, а також соціальних пільг і гарантій [11, с.27];

4) демографічна політика, яка передбачає підвищення репродуктивного зростання населення, державну допомогу сім'ї, регулювання міграційних процесів;

5) політика розвитку соціальної сфери: культурна, мовна, релігійна, молодіжна, рекреаційна політика, охорона здоров'я, у сфері освіти, науки, тощо.

В основу здійснення соціальної політики у соціальних демократичних державах покладаються такі принципи, як соціальна справедливість, соціальна солідарність, індивідуальна соціальна відповідальність, соціальне партнерство (див. рис. 1.2).

Рисунок 1.2 Принципи соціальної політики

Принцип соціальної справедливості є загальновизнаною цінністю демократичної держави. Соціальна справедливість – одна з фундаментальних цінностей суспільно-політичного життя, що виходить із принципу врівноваженості в соціальних відносинах прав і обов’язків людей, інтересів суспільства і особи, це певна відповідність між практичною роллю різних індивідів (верств) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між працею і винагородою, заслугами та їх визнанням [21, с.14]. Поняття соціальної справедливості застосовується в двох аспектах: зрівняльному та розподільчому. Завдання зрівняльної справедливості полягає у наданні всім громадянам однакових можливостей, що є виправданим в ситуації соціального старту, а також у тому випадку, коли «слабкість» одних індивідів у порівнянні з іншими, є об’єктивною. Однак, задовольняючи основні потреби особистостей на однаковому рівні, вона знижує мотивацію індивідів до продуктивної діяльності, обумовлену незадоволеними потребами, а також послаблює спонукальні мотиви до праці, творчості й успіху.

Механізмом реалізації соціальної політики є розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту. Джерелами перерозподілу є кошти найманих працівників і працедавців. Через регулювання процесів розподілу, де суттєва роль

належить державі, втілюється в життя принцип розподільчої справедливості. Розподільча справедливість означає, що індивіди винагороджуються за успіх, що стимулює докладати ще більше зусиль.

Принцип соціальної справедливості в загальному повинен містити в собі обидва елементи: як зрівняльний, так і розподільчий [21, с.15]. Розбудова соціальної держави завбачує визнання рівності соціальних прав усіх громадян, незалежно від їх індивідуальних або соціальних особливостей. Таким чином всім громадянам гарантується певний соціальний мінімум, який виражається в мінімальній оплаті праці, мінімальній пенсії, адресній соціальній допомозі тощо. В той же час активні і працездатні індивіди повинні мати можливість отримувати на законних підставах більший обсяг матеріальних благ і послуг за свою працю.

Обов'язковою рисою, принципом соціальної політики є здатність забезпечувати солідарність суспільства. Принцип соціальної солідарності виходить з почуття взаємної відповідальності, яка поєднує громадян як членів суспільства, сполучає усі покоління - минуле, теперішнє і майбутнє. Саме соціальна політика через механізми перерозподілу доходів є певною мірою засобом забезпечення суспільної солідарності, а через солідарність – таких почуттів, як патріотизм, національна гідність та національна ідентичність. Соціальну солідарність можна визначити як згуртованість суспільства, що відзначається готовністю громадян реалізовувати спільні інтереси, розв'язувати суспільні проблеми.

Принцип індивідуальної соціальної відповідальності означає, що кожен громадянин повинен передусім самостійно дбати про власний добробут, не перекладаючи цих обов'язків на державу [20, с.42]. В реальності завжди існує небезпека, що в надії на допомогу з боку держави люди будуть прикладати менше зусиль для досягнення успіху в житті.

Також, згідно з цим принципом, держава шляхом надання соціальної допомоги має втручатися лише у надзвичайних та кризових ситуаціях, що виникають у громадян і які вони не можуть розв'язати самотійно.

Соціальне партнерство є нерозривним інститутом сучасного демократичного суспільства, що полягає у функціонуванні розвинених взаємозв'язків між працівниками, роботодавцями, а також державою на засадах співробітництва, компромісів, узгоджених рішень з питань соціально-трудових відносин. Таким чином, на практиці принцип соціального партнерства існує у формі трипартизму, який завбачає участь у переговорному процесі трьох сторін: держави, працівників і роботодавців.

Предметом соціального партнерства є узгодження заходів сторін з таких питань: законодавче забезпечення, гарантування розвинених і гуманних соціально-трудових відносин (оплата, умови праці, режим роботи, тривалість робочого часу і відпочинку, порядок надання і тривалість відпустки), охорона та безпека праці, продуктивна зайнятість і соціальний захист тощо [6, с.160-162].

Завданнями соціального партнерства є створення ефективного механізму регулювання соціально-трудових відносин; проведення колективних переговорів, взаємних консультацій, укладення колективних договорів та угод; запобігання колективним трудовим спорам і сприяння вирішенню соціально-трудових конфліктів; вдосконалення чинного законодавства у сфері соціально-трудових і пов'язаних з ними економічних відносин.

Головним завданням будь-якої соціальної політики є гарантування чіткого функціонування всієї системи соціально-політичних інститутів – суб'єктів такої політики; координація функціонування різних елементів системи; створення оптимального співвідношення між різними формами, методами, засобами з метою одержання очікуваних результатів.

Такими результатами повинні стати: зменшення бідності та нерівності в суспільстві; уникнення економічної та соціальної маргіналізації недієздатних

членів спільноти; зростання економічної та соціальної безпеки працездатних груп населення на основі їхньої власної ініціативи, самореалізації та самодостатності.

Соціальна політика за умов реформування економічних, правових і суспільних відносин скеровується на: поступове обмеження впливу чинників, які гальмують соціальний прогрес; посилення факторів соціального поступу, зростання соціальної та економічної безпеки особи.

Серед заходів соціальної політики, особливо фінансувальних, важливо виділяти добродійну та суспільну діяльність, які ще не знайшли гідного місця в загальній системі, але обов'язково необхідні для розвитку новітніх та непередбачуваних соціальних послуг. Зміст соціальної політики, її мета та завдання розкривають функції соціальної політики, а саме: вираження, захист, узгодження інтересів певних соціальних груп і шарів суспільства, а також окремих його членів; оптимальне розв'язання суспільних суперечностей; широка інтеграція різних шарів населення, гармонізація їхніх інтересів, створення умов для суспільної злагоди; соціальних захист населення; управління соціальними процесами та інші [20, с.131].

2. Аналіз сучасних моделей соціальної політики в різних економічних системах.

Конструювання моделей є одним з головних підходів до опису та порівняльного аналізу соціальної політики. Політичні стратегії та заходи мають спільні риси, провідні принципи, за якими їх можна диференціювати та виокремити відповідні моделі - «ідеальні типи», єдине ціле з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин, зразки, з якими можна порівнювати реальні процеси і факти [12, с.3-5]. Моделювання - це і є сам процес виокремлення, конструювання моделей.

З'ясування відмінностей між різними стратегіями соціальної політики та виокремлення відповідних моделей має значення як для розуміння її сутності, так і закономірностей розвитку, оцінювання змін, прогнозування майбутніх процесів у цій сфері.

Сучасні моделі соціальної політики відрізняються за багатьма критеріями, зокрема мірою втручання держави в соціально-економічну сферу суспільства, мірою соціальної захищеності громадян, рівнем забезпеченості свободи соціального вибору різних верств населення, впливом соціальних процесів на економічний розвиток країни.

Світова практика господарювання виробила декілька типів моделей соціальної політики:

I. Модель соціального захисту в плановій економіці органічно вписувалася в комплекс взаємовідносин між державою та суб'єктами господарювання, державою та окремою особою, суб'єктом господарювання та працюючими. Вона характеризувалася рядом ознак, несумісних із ринковою економікою [15]. Це, по-перше, переважання в доходах громадян трудового доходу, отриманого в державному секторі економіки. Державне регулювання оплати праці розглядалося як інструмент уникнення нерівності в розподілі доходів. Пенсійна система також орієнтувалася на перерозподіл трудового

доходу між поколіннями. По-друге, політика заробітної платні спрямовувалася на загальну зайнятість населення. Частка активного населення була досить високою. По-третє, держава заохочувала колективні форми споживання (дошкільні дитячі установи, освіта, відпочинок), робила акцент на натуральні форми споживання (безкоштовні житло, охорона здоров'я, освіта тощо). По-четверте, основним - каналом, перерозподілу зароблених благ були державні підприємства.

Таким чином, держава забезпечувала певні соціальні гарантії з дотримання певного стандарту рівня життя. В процесі переходу до ринку всі ці елементи виявилися практично ліквідованими.

Оскільки нова модель знаходиться ще в стадії формування, то утворився соціальний вакуум, упродовж якого значна частина населення виявилася без належного захисту і допомоги [10, с.78-79]. Бідність за роки переходу до ринку стала розповсюдженим явищем. Стала чітко прослідковуватися нерівність у доходах, рівень якої різко зростав. Виокремилася нова група населення - "нові бідні", це ті громадяни, які раніше належали до середнього класу. Це, як правило, працюючі бідні, частка яких в Україні сягає 38,8 %. Причина такого стану серед працюючих - низька реальна заробітна платня в багатьох секторах економіки, яка в стані утримати лише одну особу.

II. Скандинавська (або соціально-демократична) модель. Ця модель соціальної політики заснована на концепції «солідарності», у якій соціальний захист розглядається як справа всього суспільства, а не окремо взятих індивідів. Саме тому її нерідко називають солідарною. Ця модель знайшла практичне втілення в країнах північної Європи – Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, а також у Нідерландах і Швейцарії.

Соціально-демократична модель ґрунтується на таких принципах соціального захисту: всі люди мають однакову цінність, незалежно від віку й продуктивності; суспільство не може відмовитися від «слабких» елементів і

повинне створювати їм умови і надавати можливості для задоволення своїх потреб; соціальні послуги й сервіс надаються на добровільних началах, в разі браку добровільності, державою можуть вживатися примусові методи; соціальний захист повинен бути безперервним, всебічним і охоплювати всі сфери життя людини; соціальний захист повинен бути гнучким, доступним і здатним вирівнювати соціальні умови для всіх груп населення [3, с.51]. Такий підхід допомагає перебороти розрив у соціальних можливостях як «слабких» груп, так і всього суспільства. Зокрема, усі повинні мати рівну можливість для одержання освіти, кваліфікації й оплачуваної роботи, тобто стати нормальними само забезпечуваними членами суспільства.

Пріоритетними завданнями державної соціальної політики вважаються загальна зайнятість і вирівнювання доходів населення та пом'якшення розшарування суспільства за рівнем доходу. Розвинутий державний сектор економіки служить основою фінансування соціальної сфери, зміцненню якої сприяє високий рівень оподаткування. Частка державних витрат у ВВП становить у Швеції 66%, у Данії 61%, у Фінляндії 56% [8, с.44]. Основна частина цих витрат іде на задоволення соціальних потреб населення. Досить значну частину становлять і трансферні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених верств населення.

Головною особливістю цієї моделі є універсалізація соціального захисту населення, як гарантованого права всіх громадян, забезпеченого державою. Модель відрізняється високою роллю держави в усупільненні доходів і загальнонаціональних соціальних механізмів керування. Держава забезпечує високий рівень якості й загальнодоступність соціальних послуг (у тому числі безкоштовне медичне обслуговування, освіту). Скандинавський тип соціальної держави характерний універсалізмом і перерозподілом доходів за рахунок прогресивної системи оподаткування населення. Ця модель заснована на системі соціального страхування з певними відрахуваннями внесків працюючих

і роботодавців [3, с.51]. Боротьба з бідністю поєднується з підтримкою високих стандартів життя всіх громадян. Економічна основа цієї моделі – ефективно виробництво, повна зайнятість, сильні об'єднання роботодавців і профспілок, договірні відносини між ними, які контролюються державою, високий рівень перерозподілу суспільного продукту. Соціальна політика фінансується державою з бюджетних коштів (через систему оподаткування). Держава забезпечує реалізацію гарантованих прав і дій соціального захисту й відповідає за активне функціонування різних недержавних соціальних служб. Це можливо при наявності сильного й децентралізованого управління.

III. Ліберальна (або англосаксонська) модель. Вона ґрунтується на наявності у суспільній свідомості віри в регулюючі можливості ринку та розвинутою системою приватної благодійності. Її формування відбувалося в умовах домінування приватної власності, ринкових відносин і під впливом ліберальної трудової етики. Ця модель набула широкого розвитку в Австралії, США, Канаді, Великобританії і Японії. Основними умовами функціонування ліберальної моделі було мінімальне втручання держави в ринкові відносини й обмежене застосування заходів державного регулювання [12, с.10]. У внутрішньому валовому продукті державному сектору економіки належить лише невелика частка. Саме тому домінуючу роль у соціальній сфері відіграють не державні органи, а приватні добродійні організації, створені за різними ознаками – етнічними, релігійними чи іншими. Ця модель передбачає державні обов'язки з соціального захисту лише для найбільш вразливих груп населення. Інші громадяни повинні забезпечувати себе самостійно [17, с.138]. Тобто, в питаннях соціальних, зокрема, забезпеченні свого добробуту, перевага надається не державі, а особистим зусиллям кожного окремого громадянина.

В рамках цієї моделі соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинених систем страхування й при мінімальному втручанні держави, а проблеми, що виникають між підприємцями й найманими

робітниками з приводу соціального захисту, вирішуються переважно через профспілки.

Для ліберальної моделі характерне надання адресної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам при посиленні страхового принципу фінансування соціальних програм, а також зростання ролі особистих коштів в оплаті соціальних послуг. Держава з бюджету фінансує тільки послуги, включені в список мінімальних гарантій. Матеріальна допомога має адресну спрямованість і надається лише за наявності необхідних та перевірених підстав.

Ліберальна модель цілком відповідає своєму основному призначенню в умовах економічної стабільності або підйому. Однак вона виявляється недостатньо ефективною в умовах кризи, спаду чи вимушеному скороченні виробництва, що супроводжується неминучим урізуванням соціальних програм, що призводить до значного погіршення становища багатьох соціальних груп.

Таким чином, сутність ліберальної політики полягає у зниженні ролі держави у розв'язанні соціальних проблем громадян, наданні їм якомога більшої свободи для самостійного їх розв'язання. Характерно, що така соціальна політика можлива за повної відсутності або слабкості лівих політичних сил або їхніх представників у владних структурах, так як основними їх лозунгами є соціальний захист населення від можливих соціальних потрясінь та збільшення ролі держави з даного питання.

IV. Континентально-європейська (консервативна) модель. Вона впроваджена в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою, зокрема, Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Голландії, характерна опора на правове регулювання системи соціального забезпечення. Вперше ця модель була розроблена наприкінці 40-х рр. ХХ ст. Християнсько-демократичною партією Німеччини, і викладена у так званих дюссельдорфських принципах, які включали у себе «природне право на роботу», «соціальне страхування як

основу соціальної безпеки» та «соціальне страхування згідно з доведеною потребою із суспільних фондів поза соціальним страхуванням».

Ця модель заснована на об'єднанні зусиль у розв'язанні соціальних проблем, коли відповідальність окремого підприємця замінена системою їх обов'язкової колективної відповідальності під контролем держави [12, с.12-13]. Модель припускає наявність корпоративної системи соціального захисту в рамках підприємств. Уряд використовує соціальне партнерство як механізм узгодження інтересів найманих робітників і роботодавців, інструмент регулювання класової боротьби з метою підвищення рівня соціальної захищеності зайнятого населення. Ця модель має обов'язковою попередньою умовою високо й добре організоване суспільство і є підсумком політичної прихильності суспільства принципам добробуту. Корпоративний тип поєднує у собі різні риси: яскраво виражена стратифікація як за рівнем доходу (особливо у Франції), так і по соціальному статусу. Позиції держави тут значно сильніші; бюджетні відрахування на соціальні заходи приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців; основні канали перерозподілу перебувають або в руках держави, або під її контролем. При цьому держава прагне надавати перевагу системі страхового захисту. Завдяки цьому розмір соціальної допомоги перебуває в пропорційній залежності від трудових доходів і розмірів відрахувань на страхові платежі.

Відмінною рисою континентально-європейської моделі є «самоврядність» страхових кас, що перебувають у спільному веденні власників підприємств і впливових профспілок, які представляють інтереси найманих робітників. Розмір гарантованих виплат у випадку безробіття залежить від виробничого стажу, а строки – від тривалості сплати страхових внесків, їхньої величини й віку працівника [12, с.14]. У багатьох країнах період виплат допомоги з безробіття збільшений для осіб старше 50 років.

V. Католицька модель. Принципи католицької моделі соціальної політики викладені в низці «папських листів», виданих Ватиканом протягом

XX ст. Головний принцип - ідея допоміжної концепції, що передбачає, якщо громадянин не може допомогти собі сам, то повинен звернутися до сім'ї, родичів, друзів [15]. Якщо вони не зможуть допомогти, то наступною ланкою допомоги стає місцева громада (включаючи церкву й громадські організації, а також сусідів і т. ін.). Якщо і це не допоможе, то людині слід скористатися послугами страхування, остання інстанція – державний сектор. Ця модель характерна для таких країн як Іспанія, Португалія, Греція.

VI. Рудиментарну модель науковці приписують таким країнам, як Португалія, Іспанія, Греція тощо. Головна риса цієї моделі полягає в тому, що юридичні права на соціальний захист мінімальні або взагалі відаутні. Значна частина соціальної допомоги спирається на доброчинність, а більшість соціальних проблем і потреб намагаються розв'язати і задовольнити неурядові громадські організації. Тому соціальна політика має переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію витрат у доходах окремої категорії громадян.

У цілому для виокремлення моделей соціальної політики використовуються такі критерії, як кількісні («екстенсивні») та якісні («інтенсивні») показники соціального захисту, його ідеологічне підґрунтя; розмір виплат; ступінь та перерозподіл адміністрування соціального захисту з боку різних інститутів, таких як держава, недержавний сектор, приватні агенції та ін. [11, с.123-126].

Виділення та опис різних моделей допомагає при порівнянні та аналізі конкретних прикладів практичного здійснення соціальної політики. Будь-яка модель соціальної політики може бути дієвою лише за умов відповідного організаційного та фінансового забезпечення. Фінансування соціальних програм й інших заходів, пов'язаних із соціальною політикою, знаходиться в прямій залежності від частки витрат на цю сферу у внутрішньому валовому продукті (ВВП) країни (див. додаток А), а також від рівня доходів населення.

3. Особливості реалізації соціальної політики в Україні.

Сучасний етап розвитку України характеризується появою серйозних соціально-економічних проблем, які призводять до серйозних змін у якості життя населення, що проявляється у скрутному економічному становищі населення країни, погіршенні соціального забезпечення, соціальної захищеності, скороченні середньої тривалості життя, зниженні середньої пенсії, реальної заробітної плати, погіршенні фізичного здоров'я, розвитку небезпечної ситуації у галузях соціальної сфери тощо.

Україна, прагнучи інтегруватися до європейського простору та будуючи власну стратегію розвитку, повинна добре усвідомлювати як свої можливості, так і зовнішні чинник впливу. Важким завданням є вибір можливих альтернатив. Тому провідним напрямком соціальної політики повинно залишатися прагнення до справедливого суспільства та забезпечення сталого розвитку, що не погіршує умови та можливості для наступних поколінь.

Події, що відбуваються сьогодні на сході країни, спричиняють не лише погіршення економічної ситуації та підвищення соціальної напруги в країні, але й значно ускладнюють можливість впровадження соціальної політики та формують коло невизначеності. У зв'язку з цим необхідні дослідження, що спрямовані на створення наукового підґрунтя для розробки і реалізації дієвої політики соціального захисту та підтримки населення.

До засобів кількісного управління процесами реалізації державної соціальної політики, обґрунтування необхідних джерел доходів і соціальних видатків належить складання соціального бюджету [7, с.59]. Соціальний бюджет – це функціональний підсумок усіх доходів і видатків, що відносяться до галузей соціального захисту. Він показує обсяги коштів, які держава витрачає на охорону здоров'я, пенсії, а також на всю систему соціального захисту і забезпечує зв'язки соціального бюджету з демографічним і макроекономічними показниками, системний підхід до передбачення соціальних витрат та їхнє фінансування,

оперативне реагування на зміни в законодавстві, здійснення розрахунків для окремих сценаріїв розвитку економіки.

На даний момент пріоритетними завданнями у сфері соціального забезпечення та соціального захисту є реформування сфери надання соціальних послуг та соціального захисту, покращити ефективність управління бюджетними коштами для державної підтримки соціально бідних верств населення.

У бюджеті на 2015 рік передбачалось вирішення ряду питань соціального характеру, проти показників 2014 року (див. таблицю 3.1) [1, с.33].

Таблиця 3.1

**Витрати соціального характеру передбачені бюджетом України на
2015 рік**

Питання соціального характеру	Кошти, які передбачалось встановити в млрд. грн./%
Підвищення допомоги сім'ям з дітьми	8,1 млрд. грн
Збільшення субвенції на допомогу малозабезпеченим сім'ям, дітям-інвалідам, сім'ям з дітьми, інвалідам з дитинства.	на 26,2% до 39 млрд. грн
Впровадження нових розмірів мінімальної заробітної плати, підвищення окладів працівникам бюджетних установ	9,8 млрд. грн
Підвищення прожиткового рівня для працюючих осіб і мінімальної заробітної плати.	на 8,7%

Проаналізувавши таблицю можна сказати, що держава планує підвищити рівень життя населення, але чи вдасться це, невідомо.

Так, обсяги соціальної допомоги сім'ям з дітьми протягом року збільшуватимуться відповідно до збільшення розмірів прожиткового мінімуму у 2015 році.

Порівняно з обсягами, які функціонували у 2014 році, обсяги допомоги при народженні дитини в 2015 році було заплановано підвищити на 8,7% (див. таблицю 3.2) [16].

Таблиця 3.2

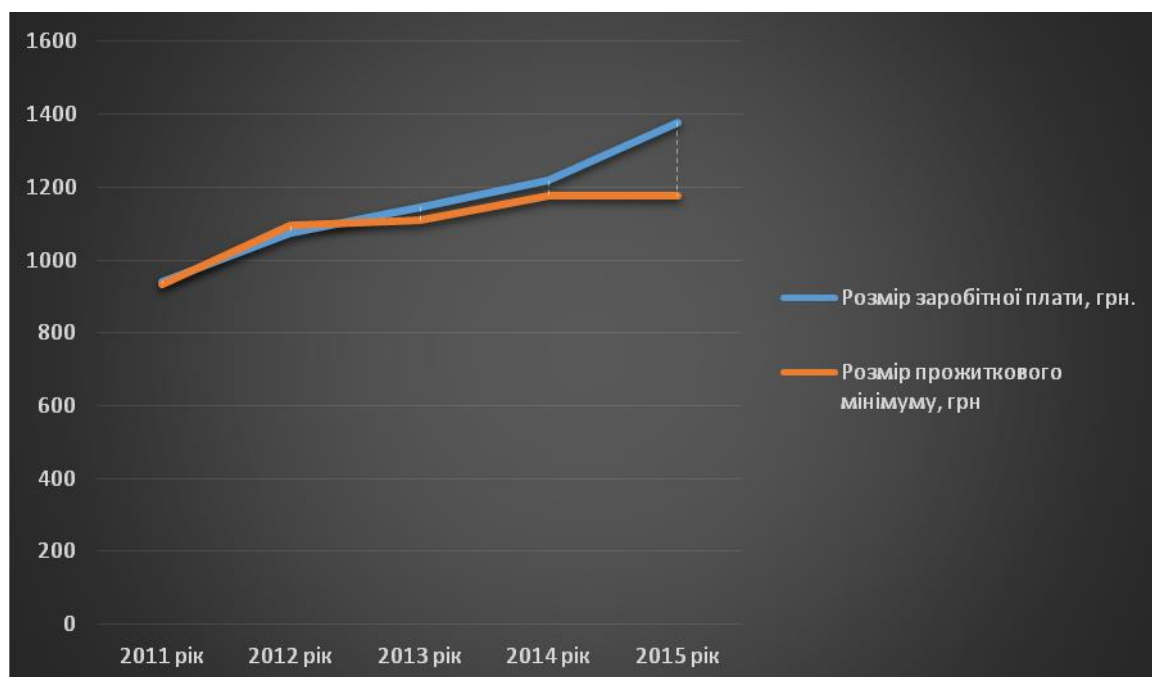
Порівняльна характеристика розмірів соціальної допомоги сім'ям з дітьми за 2014 і 2015 рр.

Державна соціальна допомога сім'ям з дітьми	2014 рік			2015 рік		
Мінімальний розмір допомоги по вагітності та пологах незастрахованим особам	1,153 тис. грн			1,254 тис. грн		
Максимальний розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	1,098 тис. грн			1,194 тис. грн		
Розмір допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування в залежності від віку дитини	1, 831 тис. грн та 2,282 тис. грн			1,989 тис. грн та 2,539 тис. грн		
Максимальний розмір допомоги на дітей одиноким матерям	до 6 р.	від 6 до 18 р.	від 18 до 23 р.	до 6 р.	від 6 до 18 р.	від 18 до 23 р.
	458 грн.	570 грн.	549 грн.	497 грн.	635 грн.	597 грн.

Порівнявши вище наведені показники соціальної допомоги сім'ям з дітьми за два роки, можна сказати, що у порівнянні з 2014 роком держава позитивно налаштована на підвищення допомоги. Але із зростанням цін на продукти і речі, що ми спостерігаємо сьогодні, підвищення соціальної допомоги є несуттєвим.

У Законі України « Про Державний бюджет України на 2015 рік» мінімальну заробітну плату встановлено у розмірі: з 1 січня – 1218 гривень, з 1 вересня – 1378 гривень (приріст середньорічного показника (1298 грн) до попереднього року (1218) становитиме 5%) [1, с.38].

Тенденція збільшення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму за останні роки, показано на рисунку 3.1.

Рис. 3.1 Показники мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму у 2011-2015 рр., грн

У 2015 р. показники мінімальної заробітної плати збільшилися на 11,6%. Відповідно до бюджету, впродовж 2016 року планується збільшення розміру мінімальної заробітної плати на 6,63%.

Ще однією не менш важливою соціальною проблемою в Україні є бідність пенсіонерів. Так, 90% пенсій, що встановлюються на загальних підставах (тобто не державним службовцям, не працівникам суду або прокуратури, не військовим), нижче за дійсний поріг бідності. Обсяги пенсійних виплат за солідарною системою, збільшувалися з 2009 року, але враховуючи темпи інфляції чи у порівнянні з курсом долара США чи Євро – реальний розмір пенсії зменшується, оскільки з 2013 року по 2015 українським пенсіонерам додали всього 122 гривні, тоді як річний індекс інфляції склав 30-40%, а за деякими групами товарів і більше.

Мінімальна пенсія на 2015 рік встановлюється Законом «Про держбюджет на 2015 рік» за поданням Кабінету Міністрів України (Міністерства фінансів) – вона не може бути менша ніж прожитковий мінімум у 2015 р. на непрацездатну особу (див. таблицю 3.3) [14].

Таблиця 3.3

Мінімальна пенсія на 2015 рік в Україні по місяцям

Періоди нарахування	Сума пенсії мінімальна
3 01 січня	949 грн
3 01 вересня	1074 грн

Таким чином, в Україні необхідним є реформування системи пенсійного забезпечення, яке повинно сформувати належні умови для підвищення рівня пенсій, залучити нагромаджені пенсійні кошти для реалізації політики економічного зростання, а також раціонального перерозподілу функцій між державою, роботодавцями і працюючими щодо соціального захисту громадян похилого віку.

Для населення України, яке працює, основним інститутом реалізації права на соціальний захист є соціальне страхування. Воно має захищати найманих працівників і самозайняте населення від найбільш серйозних, значущих і масштабних соціальних ризиків.

На сьогоднішній день в Україні діє чотири види Державного соціального страхування [13, с.162-166]:

- 1) від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- 2) на випадок безробіття;
- 3) з тимчасової втрати працездатності;
- 4) пенсійне.

Питання впровадження медичного страхування перманентно перебувають у дискусійному стані. Є побоювання, що впровадження медичного страхування в Україні за теперішніх умов зіткнеться з багатьма труднощами, а тому є передчасним. Очевидно, на даному етапі бюджетні кошти повинні залишатися

основним джерелом фінансування, але при цьому мають змінитися принципи фінансування медичних закладів.

Розвиток системи охорони здоров'я в Україні у найближчій перспективі доцільно проводити у контексті переходу на конкретну модель публічних замовлень медичних послуг, надання бюджетним закладам охорони здоров'я статусу державних (комунальних) некомерційних підприємств; скасування постатейного фінансування закладів охорони здоров'я та здійснення його залежно від розміру і структури надання медичних послуг; створення механізму договірної оплати медичних послуг та визначення принципів відбору постачальника для їх закупівлі за громадські кошти.

Діюча в Україні система державної соціальної допомоги характеризується низкою виплат, націлених на підтримку соціально вразливих або найменш забезпечених груп населення [17, с.145]. Державна соціальна допомога надається органами соціального захисту населення, що підпорядковані Міністерству соціальної політики України. Фінансування здійснюється шляхом перерахування субвенцій до місцевих бюджетів з центрального. Хоча повноваження щодо фінансування соціальної допомоги покладені на місцеві бюджети, насправді відбувається централізоване регулювання відповідних надходжень, місцева влада фактично позбавлена фінансової самостійності.

Два основних принципи надання допомоги це – категорійний і адресний.

Допомога методом одноразових або регулярних нарахувань, доплат та компенсацій у грошовій та натуральній формі гарантує рівень доходів, не нижчий від законодавчо встановленого мінімуму, або недопущення перевищення окремих видів витрат над встановленою для цього випадку частиною доходу.

На суто адресних засадах надаються: допомога малозабезпеченим сім'ям та субсидія на відшкодування коштів на оплату житлово-комунальних послуг та придбання палива. Ці соціальні допомоги мають певний вплив на бідність (див. додаток Б). Інша частина допомог являє собою категорійні виплати або

комбіновані – із застосуванням процедури перевірки доходів для визначення розміру допомоги.

У перспективі соціальна політика України передбачає здійснити такі заходи [9, с.10-11]:

- ✓ поетапне підвищення прожиткового мінімуму для основних соціальних груп населення;
- ✓ поетапне підвищення посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки ;
- ✓ підвищення обсягу надання соціальних послуг сім'ям з дітьми;
- ✓ поетапне підвищення розмірів видів державної допомоги з метою приведення доходів малозабезпечених громадян до рівня відповідного прожиткового мінімуму;
- ✓ обґрунтоване підвищення рівня мінімальної заробітної плати з урахуванням пропозицій соціальних партнерів;
- ✓ покращення надання соціальних послуг самотнім пристарілим громадянам, сім'ям з дітьми, дітям-сиротам, інвалідам усіх категорій;
- ✓ збільшення рівня соціального захисту дітей-сиріт;
- ✓ підвищення рівня середньої заробітної плати у бюджетній сфері;
- ✓ формування єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку та впровадження електронних соціальних карток;
- ✓ стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення, запровадження програм спільного інвестування.

Отже, для того щоб Україна займала гідне місце у світовій арені, а якість життя її громадян відповідала європейським стандартам, терміновим є модифікація неефективної та нерентабельної соціальної політики на нову, акцентовану на потребах не тільки конкретної соціальної групи, але й кожної

людини [18, с.492-500]. Тому основними характеристиками нової моделі соціальної політики нашої країни мають стати: підвищення рівня зайнятості населення та запобігання втраті кваліфікованих кадрів; покращення соціальної мобільності; зменшення бідності та зміцнення позицій та ролі середнього класу; випереджальне зростання рівня доходів громадян порівняно з інфляцією; зміцнення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційної моделі розвитку та реалізації ефективної державної антикорупційної політики; поширення волонтерського руху, що дасть змогу адаптувати українське суспільство до сучасної моделі управління в світі та, нарешті, допоможе побудувати збалансовану, послідовну й логічну модель соціальної політики, яка б відповідала викликам і загрозам XXI ст.

Висновок

Таким чином, соціальна політика – це сукупність програм, служб та заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей. Соціальна політика охоплює усі сфери життєдіяльності людей – виробничу, соціальну, політичну, духовну та регулює відносини між суспільством, колективом, громадою, особою у кожній з цих сфер та зонах їх взаємодії.

Оскільки ці сфери мають свої національні особливості в кожній із держав, то й саме поняття соціальної політики визначається в них по-різному.

Виходячи із аналізу світового досвіду вироблення моделі соціальної політики можна сказати, що:

✧ по-перше, соціальна політика та соціальна стратегія, її розвиток, залежать насамперед від форми політичного устрою та політичного режиму;

✧ по-друге, напрями та стратегічні пріоритети соціальної політики та соціальної стратегії залежать від економічного розвитку держави та її спроможності проводити в життя соціальні програми, що забезпечують гідне життя суспільства;

✧ по-третє, копіювання досвіду провідних держав світу щодо соціальної політики та соціальної стратегії, моделі соціальної держави без врахування національних особливостей, менталітету, культурної та політичної спадщини призведе до руйнування системи соціального забезпечення та банкрутству самої держави. Саме тому Україні слід враховувати позитивні напрацювання світового досвіду щодо соціальної політики та поширювати їх на соціальну практику з оглядом на наші традиції та економічні можливості.

✧ по-четверте, із зарубіжних моделей змішаної соціальної політики та соціальної стратегії для України корисною вбачається соціал-демократична модель в цілому і, зокрема, такі її регіональні типи, як шведська (скандинавська соціальна модель, німецька модель) соціального ринкового господарства, в

яких у найбільш помітно виражена соціальна орієнтація. Вони більшою мірою пов'язані з українськими соціальними традиціями, у яких важливе місце посідали ідеї соціальної справедливості і захищеності.

✧ по-п'яте, стратегія соціальної політики ні в якій мірі не повинна базуватися на популістських рішеннях керівництва держави в залежності від виборчого процесу. Вона насамперед повинна враховувати постійний розвиток промисловості, а відтак і збільшення видатків на розвиток соціальної сфери.

На даний момент для України необхідне створення нової моделі соціальної політики, яка б у повній мірі забезпечувала потреби населення у соціальному захисті.

Визначальна лінія соціального забезпечення періоду реформування полягає в створенні системи допомоги не лише для осіб літнього віку і нездатних заявити про себе на ринку праці, а й для широких верств населення з низькими доходами, але в межах схеми, яку можливо фінансово підтримати.

Досвід демонструє, що політика соціального захисту малозабезпеченого, але працездатного населення має тимчасовий характер. Різні види часткового субсидування, зусилля, спрямовані на скорочення безробіття, є, з одного боку, наслідками, а з іншого боку — необхідністю перехідної економіки. Від тимчасових заходів потрібно поступово відмовлятися у міру того, як набирають силу і швидкість ринкові механізми, оскільки дія цих заходів пов'язана з втручанням держави в процес ціноутворення і в ринок праці.

У контексті всього зазначеного пасивність та фінансова неспроможність існуючої соціальної політики обумовлюється надмірно великою кількістю цілей і малою кількістю засобів їх досягнення.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 5-6. – Ст. 60. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>
2. Вітавська Г. Поняття, структура та функції соціальної політики / Г. Вітавська // Економіка та держава. – 2011. – № 8. – С. 63.
3. Данич О.Ф. Сучасні підходи до побудови моделі соціальної держави / О.Ф. Данич // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 50–54.
4. Дерєга В. В. Соціальна і гуманітарна політика : навч. посіб. / В. В. Дерєга. – Миколаїв: Чорноморський держ. ун-т, 2012. – 152 с.
5. Держава і суспільство в Україні: історія і сучасність / За ред. д.і.н. О.М. Майбороди – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2013. – 184 с.
6. Дробінка І. Г. Політологія: Навчальний посібник/ І. Г. Дробінка, Т. М. Кришталь, Ю. В. Підгорецький; Мін-во освіти і науки України. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 289 с
7. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Економіка», 2013, вип. 13, В. К. Сідельнікова «СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ» – С. 57-62
8. Кочемировська О.О. Аналітична доповідь / О.О. Кочемировська, О.М. Пищуліна. – К. : Вид-во НІСД, 2012. – 88 с.
9. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми модернізації української економіки // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 1(17). – С. 5–22.
10. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія) / за ред. Е.М.Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2014. – 380 с.

11. Майовець Є. Й. Дослідження категорій соціального захисту населення в Україні// Наук. Вісн. НЛТУ України: Зб. наук.-техн. пр. – Львів.: РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21. – 396 с
12. Макара О.В. Формування моделі соціально орієнтованого регулювання національної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 – "Організація та управління національною економікою" / О.В. Макара. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ, 2013. – 40 с.
13. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: [монографія] / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
14. Мінімальна пенсія на 2015 рік в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/pensii/1962-1962-minimalna-pensiya.html>
15. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/>
16. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>
17. Павлюк К. В. Розвиток системи надання державних соціальних послуг вразливим верствам населення та її фінансове забезпечення//Наука й економіка. – 2010. – №3 (19). – С. 138 – 147.
18. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : Вид-во НІСД, 2013. – 576 с.
19. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві / А. Сіленко // Людина і політика. -2011. № 1 (25). С. 118-128.

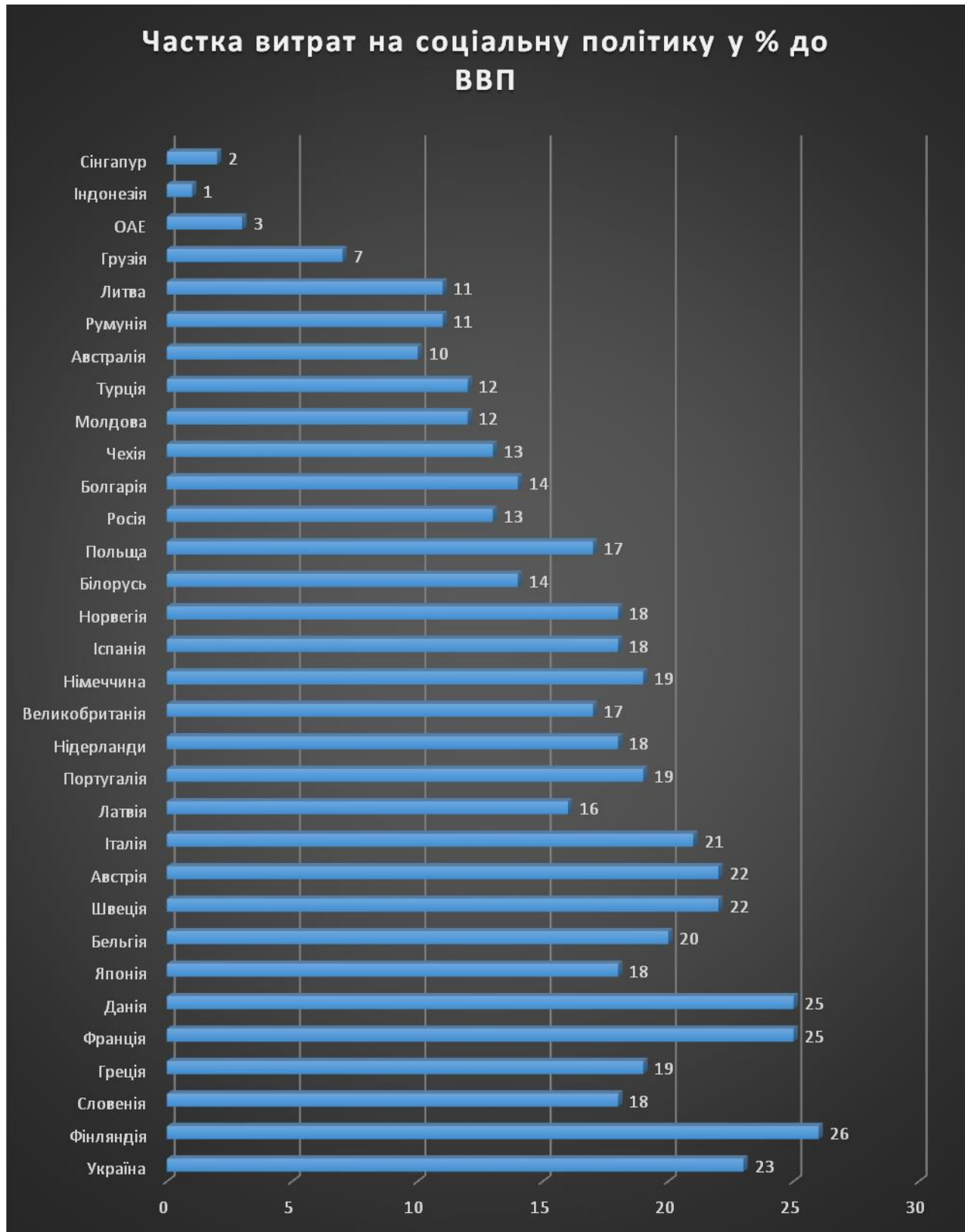
20. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: [монографія]; за ред. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с
21. Студінський В. Питання соціальної справедливості у контексті соціальної політики / В.Студінський // Україна: аспекти праці. Науково-економічний та суспільний журнал.-2013.-№1.-С. 13-16.

Додаток А

Таблиця А.1

Частка витрат на соціальну допомогу серед країн світу у 2013 році

Додаток Б

Таблиця Б.1

Показники впливу на бідність за абсолютним критерієм у 2013 р.,%

	Рівень бідності серед населення, яке проживає в домогосподарствах, у складі яких є одержувачі певного виду допомоги, %		Умовний показник впливу на бідність, в.п.	Оцінка адресації коштів допомоги, %	Рівень охоплення бідного населення субсидіями, %
	до виплати допомоги	після виплати допомоги			
Допомога при народженні дитини	32,1	11,7	20,4	9,7	x
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	17,5	13,5	4,0	14,2	x
Допомога на дітей одиницям матерям	35,4	23,2	12,2	22,5	x
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	34,0	17,8	16,2	20,8	x
Субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива	9,5	6,2	3,3	5,5	2,3